

ПИЛИПІВ І.В.

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕОЛОГІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЄПИСКОПА ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА В УМОВАХ ЗУНР ТА МІЖВОЄННУ ДОБУ

Досліджуються окремі аспекти діяльності митрополита Галицької Греко-католицької митрополії Андрея Шептицького та єпископа Станіславівської єпархії Григорія Хомишина, їх роль у розвитку української національно-державницької ідеології.

Серед видатних постатей української історії, які присвятили себе боротьбі за українську державність та становлення національної церкви визначну роль відіграли духовні лідери греко-католицької церкви (ГКЦ) першої третини ХХ ст. митрополит Андрей Шептицький та єпископ Григорій Хомишин. Актуальність дослідження цих постатей, незважаючи на вже наявний значний масив літератури, серед якого можна відзначити праці Б.Боцюрківа [1], Я.Заборовського [2], О.Єгрешія [3], В.Ленцика [4], В.Марчука [5], О.П.Мельничука [6], О.І.Нагаєвського [7] та інших, зумовлена як науковою, так і суспільно-релігійними потребами.

Відкриття нових архівних документів дає можливість більш широко поглянути на їх діяльність із погляду сьогодення. А демократизація державно-церковних відносин в умовах державної самостійності України зумовлює необхідність популяризації державницьких ідей Галицького митрополита ГКЦ Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина, висловлювані ними в умовах короткочасного існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та в період II Речі Посполитої, в складі якої опинилися західноукраїнські землі після поразки національно-визвольної боротьби 1917-1920 рр., є актуальними й нині. Водночас, незважаючи на широкий масив літератури, у ній ще недостатньо повно висвітлено національно-державницьку ідеологію у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу, що й стало предметом дослідження даної статті.

Мета і завдання дослідження полягають в аналізі умов, під впливом яких формувалася державницька ідеологія владик, та висвітленні форм і методів їх реалізації у зазначений хронологічний проміжок часу.

Утворення Української Центральної Ради в Києві у березні 1917 р. стало початком української національно-демократичної революції, яку активно підтримувало й духовенство ГКЦ, сподіваючись на возз'єднання українських земель в одній державі. Так, у січні 1918 р. митрополит А.Шептицький, єпископи Г.Хомишин та Й.Коциловський видали спільне Пастирське

Пилипів Ігор Васильович - кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Івано-Франківського інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

послання до українського народу, в якому, зокрема, відзначали, що починається нова історична епоха для українців. Ієрархи заохочували священників до "єдності і лучности з народом" і просили не ставити "ніякої перепони в всестороннім розвитку національного життя і культури українського народу", а, навпаки, "служити йому і зичливо відносився до всіх його справ" [8, с.40]. А 3 березня 1918 р. у Станіславі відбулася маніфестація з підтримки умов Брест-Литовського договору. Єпископ Г.Хомишин у своїй проповіді, зокрема, відзначив, що після чотирирічного воєнного лихоліття український народ має можливість "воскреснути до нового життя" [9, с.118].

Визначною подією на шляху до відтворення Української державності стало створення у Львові Української Національної Ради до складу якої ввійшли й ієрархи ГКЦ, та її рішення про створення Західноукраїнської Народної Республіки. Листопадовий зрив та проголошення ЗУНР позначили нову віху державотворчих процесів, які розвивалися в Україні. Духовно й матеріально підтримувала молоду державу й ГКЦ. Зокрема, Станіславівський єпископ Г.Хомишин звернувся до мирян та духовенства з Пастирським листом, в якому просив священників згадувати в літургіях уряд ЗУНР та українське військо [10].

Активну участь у роботі державних органів влади ЗУНР брало греко-католицьке духовенство, а особливо єпископ Г.Хомишин. Незважаючи на те, що митрополит був фактично посаджений під домашній арешт у своїй Святоюрській резиденції у м.Львові, він проводив значну роботу щодо припинення польсько-української війни, ведучи переговори з представниками польської влади та Польської римо-католицької церкви, а також із представниками аптантівських місій, що відвідували Львів. Зокрема, від часу окупації Львова відбулося за його ініціативи 12 спільних засідань українсько-польських миротворчих комісій [29, s.134-160].

Митрополит намагався залучити до миротворчої місії і представників інших церков, зокрема, Львівського архієпископа Римо-католицької церкви Ю.Більчевського та Львівський архієпископа вірмено-григоріанської церкви Ю.Теодоровича. Однак, Ю.Теодорович не відгукнувся на пропозицію митрополита.

Якщо митрополит Андрей Шептицький, ізольований у Львові, проводив значну миротворчу діяльність, то Станіславський єпископ Г.Хомишин спрямовував свої знання й енергію на державотворчі справи. Єпископ брав активну участь у засіданнях Украни, вітав "Акт злуки" з УНР. Після повернення делегації ЗУНР з Києва у кафедральному соборі Станіслава єпископ відправив урочисту Архієрейську Службу Божу за участю представників уряду та членів делегації. За його рекомендацією отець-доктор І.Лятишевський став референтом релігійних справ при Державному секретаріаті освіти ЗУНР [13, с.136].

Протоколи засідань єпископської консисторії в Станіславі за 1919 р. свідчать про те, що духовенство єпархії активно підтримувало державотворчі процеси в Галичині [14, арк.8]. А у своєму Пастирському посланні до духовенства і вірних "В переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського" єпископ Г.Хомишин відзначав, що право на

державну самостійність український народ виборов своїм багатовіковим невольницьким стражданням [15, с.8]

У березневому посланні “О грозі нещастя для українського народу” владика застерігав від внутрішніх чварів, що є “страшнішою грозою” на етапі державотворення, ніж лихоліття війни [17]. Слід зазначити, що владика мав рацію, оскільки цієї негативної вади українські політики не позбавилися й на сучасному етапі будівництва Української держави.

На початку травня 1919 р. у Станіславі відбувся з'їзд релігійних діячів, який за дорученням митрополита А.Шептицького скликав Г.Хомишин. Учасники з'їзду (понад 200 священників) звернулися до духовенства й вірних самовіддано працювати й захищати незалежність ЗУНР [18, с.87].

На думку Г.Хомишина, уряд ЗУНР у своїй політиці не приділяв належної уваги релігійному питанню. Зокрема, в Пастирському посланні владика докоряв уряду ЗУНР за те, що УГКЦ, яка століттями “поділяла гірку судьбу народу”, тепер має “бути копненою і позбавленою прав горожанських”, оскільки їй не відведена роль як провідної духовної сили молодої республіки [15, с.4].

Після падіння уряду ЗУНР, у липні 1919 р. польська армія окупувала територію Східної Галичини. 26 серпня 1919 р. митрополит А.Шептицький, єпископи Г. Хомишин та Й.Коциловський звернулися до духовенства і вірних з відозвою, в якій закликали краян до спокою та терпіння [19].

Восени 1919 р. польський уряд розвинув антиукраїнську політику. Було скасовано існуючу за Австро-Угорщини автономію, ліквідовано крайовий сейм, усунуто з посад національно свідомих українських чиновників, заборонено вживання назв “українець”, “Галичина” (натомість вводилися терміни “русин”, “русинський”, “Малопольща”), було закрито українські громадські установи. Тисячі галицьких українців вивезено в концентраційні табори, вбито 5 греко-католицьких священників та понад 200 ув'язнено. Наприклад, станом на 1921 р. із 20 священників Рогатинського деканату на волі залишилося лише чотири [22, арк.45].

У “Віснику Станіславівської Епархії” було опубліковано звернення Г.Хомишина “О дев'ятниці за душі усопших”, в якому відзначалося, що “тяжко смагає справедливість Божа цілий наш нарід за гріхи і провини наші. Карає нас Христос посередно через людей, але карає і впрост, бо пошесть страшна лютиться і десяткує вірних, нема також майже дня, щоби не упав жертвою сеї пошести священник” [20, с.4].

2 листопада 1919 р. єпископ Г.Хомишин написав листа до Львівського окружного генерального управління, в якому просив зарадити незаконному та несправедливому вивозу парохів зі Станіславівської епархії [12, с.13].

Польська влада прагнула оздоровити ситуацію в регіоні шляхом нейтралізації митрополита А.Шептицького і переведення його до Риму. Польському послу при Апостольській столиці Йозефу Веруш-Ковальському 11 вересня 1919 р. було адресовано листа. У ньому відзначалося, що для заспокоєння українського національного руху в Східній Галичині бажано призначити митрополитом Г.Хомишина, який заміщав А.Шептицького в час Першої світової війни і зумів налагодити взаємини з польською адміністрацією. Однак у листі-відповіді до Владислава Скшинського 8 жовтня того ж року польський

дипломат відповів, що А.Шептицький у Римі користується великим авторитетом, тому може отримати там посаду кардинала, а це було б не на руку Польщі [26, с.340].

Улітку 1920 р. суспільно-політична ситуація в Галичині знову ускладнилася внаслідок радянсько-польської війни, в ході якої на території зайнятих Червоною армією 16 галицьких повітів було створено Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку (ГСРР). Її тимчасовий уряд - Галревком 1 серпня 1920 р. видав декрет, який не тільки обмежував права церкви, а й ставив її поза законом.

Єпископат УГКЦ висловив протест проти обмежень радянською владою громадянських прав людини, свободи совісті та віросповідань. У спільній заяві митрополита А.Шептицького, єпископів Г.Хомишина і К.Чехівського наголошувалося: "Галицька радянська республіка є штучним утворенням більшовицької окупаційної влади, яка нічим не відрізняється від царської чи польської окупації" [18, с.90]. У вересні 1920 р. у Галичині знову була встановлена польська окупаційна влада. Антицерковна політика уряду ГСРР лише вкоренила у світогляді Г.Хомишина "радянськості".

Станіславський єпископ по-своєму бачив вихід зі складної суспільно-політичної ситуації в Галичині. Перш за все він прагнув домогтися консенсусу між представниками українського та польського духовенства. У червні 1921 р. на засіданні католицьких єпископів у Кракові було прийнято рішення провести найближчим часом спільний з'їзд з греко-католицьким єпископатом з метою подолання незгод та усунення конфліктів між поляками й українцями. Ця зустріч мала би стати початком польсько-українського порозуміння [12, с.17].

Однак, перемишльський єпископ Й.Коциловський, генеральний вікарій львівської кашітули О.Бачинський, який заміняв митрополита А.Шептицького, не підтримали "нормалізаторських" ідей Г.Хомишина. Як наслідок цього, єпископ залишився не почутим у галицькому суспільстві та дещо ізольованим.

На наш погляд, ініціатива Г.Хомишина нормалізувати українсько-польські взаємини була пов'язана певною мірою з активізацією діяльності українського націоналістичного підпілля. Поява націоналістичної Української Військової Організації (УВО) у серпні 1920 р. була реакцією на антиукраїнську політику польської влади у Галичині. Протягом 1920 - 1921 рр. націоналісти вчинили ряд саботажницьких і терористичних актів проти представників окупаційної влади.

У четверту річницю польської окупації Східної Галичини керівництво ГКЦ підписало звернення "До всього культурного світу", в якому рішуче засуджувалася "екстермінаційна" (винищувальна) політика властей [23, с.107]. У документі говорилося: "Перед українським народом стоїть страшне маревно позбавлення усіх прав людини і нації на своїй власній землі, яку щедро скроплено кров'ю у боротьбі за власну державу". Крім владик, під документом стояли підписи таких відомих діячів, як Юліан Романчук, Володимир Бачинський, Лев Бачинський [24, арк.102]. Це була реакція галицьких українців на посилення антиукраїнської кампанії польської влади наприкінці 1922 р.

15 березня 1923 р. Рада послів країн Антанти, ігноруючи інтереси українців, прийняла рішення про передачу території Східної Галичини Польщі за умови надання їй територіальної автономії. Владика бачив, що за таких обставин досягнути поступок у поляків буде важко. 7 квітня 1923 р. у листі до лідера християнських суспільників О.Барвінського писав: “Удар зісланий на нас за допустом Провидіння нехай буде великим упімненням, не треба попадати у зневіру або голосити сентиментальні нарікання, але взятися треба до позитивної праці в ім’я ідеї Христової. Лишень в тім можемо сподіватися побіди” [24, арк.103].

Антанта, передавши Галичину Польщі, легітимізувала її антиукраїнську політику. Врегулювання проблеми галицьких українців відтепер ставало внутрішньою справою поляків.

Перед ієрархами ГКЦ постали дві важливі проблеми: захистити Церкву, духовенство й віруючих від репресій та знайти можливі дипломатичні шляхи для впливу на послів Ради країн Антанти, які в Парижі вирішували подальшу долю Східної Галичини.

Ця напружена дипломатична боротьба як уряду ЗОУНР, який з 15 листопада 1919 р. переїхав до Відня, так й ієрархів ГКЦ тривала до березня 1923 р. Зокрема, митрополит А.Шептицький вбачав свою місію у вирішенні українського питання на Паризькій мирній конференції через залучення до цього Апостольського Престолу, урядових кіл Західної Європи та Америки, а також української діаспори. Крім того, митрополит сподівався зібрати кошти для вирішення питання з-понад 20 тисячами дітей-сиріт, що залишилися без засобів існування внаслідок Першої світової та польсько-української війни [16, с. 9-10]

Польські спецслужби стежили і за єпископом Г.Хомишиним. 18 червня 1924 р. воєводське управління отримало звіт про релігійну місію владики в Городенці. У ньому вказувалося, що 10 червня в місцевому храмі єпископ відслужив службу, уникаючи під час проповіді політичних тем. Городенківський староста при зустрічі з Г.Хомишиним наголосив, що потрібно зберігати лояльність щодо польської держави [25, s.134]. Польський чиновник натякнув вищим органам у Варшаві, що Г.Хомишин не був знаряддям у руках місцевої адміністрації, однак зауважив, що найменший відсоток вороже налаштованих священиків до влади саме у Станіславській єпархії, найбільший - у Львівській. Воєвода Юристовський пов’язував це з тим, що єпископ Г.Хомишин основне своє покликання вбачав у “піднесенні життя релігійного”, а не займався політикою. Водночас митрополит А.Шептицький та єпископ Й.Коциловський, за його словами, свідомо залучалися до шкідливого для польської держави “розбудження петрушевицького духа українського” [26, s.246].

Можна вважати, що Г.Хомишин лояльно ставився до польської держави, вважаючи протиурядові дії в цей час малоефективними. Це переконання зросло після з’їзду польських єпископів у місті Ченстохові в липні 1924 р. Католицький єпископат дав зрозуміти, що вважає Східну Галичину невід’ємною частиною Польщі, а тому засуджував прояви будь-якого опору [12, с.18].

Важливим етапом у правовому статусі ГКЦ став конкордат 1925 р. між Ватиканом і Річчю Посполитою, що був покликаний юридично

врегулювати взаємовідносини між двома сторонами [19, арк.57]. Апостольський нунцій у Польщі зауважив, що при його утвердженні мають бути враховані побажання і греко-католиків. У зв'язку з цим, 19 березня 1924 р. у митрополита відбулася нарада, у якій, крім духовенства, взяли участь представники світської інтелігенції. Був прийнятий текст звернення у справі конкордату [28, с.20].

10 лютого 1925 р. цей договір було підписано. В одному з його "артикулярів" (положень) говорилося: "Каголицька церква без різниці обрядів буде користуватися в Польській Республіці повною свободою. Держава запевняє церкві свободне виконання її влади і юрисдикції, а також свободну адміністрацію й управу її справами та майном згідно з Божими правами і канонічним правом" [30, с.3]. 8 вересня 1925 р. греко-католицькі єпископи склали присягу на вірність Речі Посполитій, беручи на себе зобов'язання дотримуватися Конституції, зберігати лояльність щодо польської держави та керувати духовенством таким же чином [31, с.134].

Підписання конкордату 1925 р., на нашу думку, стало визначальним рубежем у суспільно-політичній діяльності митрополита А.Шептицького та станіславського владика Г.Хомишина як законотворчих громадян.

Митрополит А.Шептицький та Г.Хомишин підтримали національно-визвольні змагання українців, брали участь у становленні Західноукраїнської народної республіки, позитивно сприйняли акт злуки ЗУНР і УНР 1919 р. Владика Г.Хомишин вважав, що у державотворенні УНРада не приділяла належної уваги релігійним питанням, тому був малоактивним у її засіданнях. Після падіння ЗУНР єпископ засудив антиукраїнську кампанію польського уряду. Польський уряд, враховуючи консервативність поглядів, готовність ієрарха йти на компроміс із владою, а також окцидентальну орієнтацію, почав підтримувати Г.Хомишина з метою протиставлення його більш антипольськи налаштованому митрополиту А.Шептицькому.

Рішення Ради послів країн Антанти про передачу території Східної Галичини Польщі, умови конкордату між Ватиканом і Річчю Посполитою, за якими Греко-католицька церква як суспільна інституція юридично підпорядковувалася польській державі, змусили Г.Хомишина переглянути свою суспільно-політичну позицію відповідно до нових реалій.

У 1931 р. Станіславівський владика написав Пастирського листа "Про політичне положення українського народу в польській державі", в якому виклав свою думку і про поразки національно-визвольного руху 1918-1923 рр.

На наш погляд, митрополит А.Шептицький та єпископ Г.Хомишин доклали багато зусиль для формування національно-патріотичного світогляду українського населення Галичини, були активними поборниками української державності.

1. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 - 1950) / Переклад з англ. Н.Кочан; за ред. О.Турия. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. - 266 с.

2. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865 - 1944 рр.). - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1995. - 64 с.
3. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 168 с.
4. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. - Львів: Свічадо, 2001. - 608 с.
5. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. - Івано-Франківськ, 2004. - 464 с.
6. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин - патріот, місіонер, мученик. - Львів, 1997. - 416 с.
7. Нагаєвський І., о. проф. д-р. Патріярхати їх початок і значення в церкві та українській патріярхат. Історико-правна студія. Друге, виправлене й доповнене видання. - Лондон, 1976. - 216 с.
8. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С.32-48.
9. Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Наукове Товариство ім. Шевченка; ред.-упорядник Б.Кравців. - Т.1. - Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. - С.118-141.
10. Пастирський лист Григорія Хомишина Станиславівського єпископа до Всечесного духовенства і вірних Станиславівської дієцезії. - Станіславів, 1931. - 7 с.
11. Марчук В., Пилипів І. Українська греко-католицька церква і Українська держава // Українознавчі студії. - 2000. - №2. - С.205-223.
12. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А.Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - 84 с.
13. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії // Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого. - Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. - С.99-156.
14. Державний архів Івано-Франківської області (Далі - ДАІФО). - Ф.504. Станіславська консисторія, 1788-1939 рр. - Оп.1. - Спр.808. Протокол засідань єпископської консисторії Станіславської, 15 січня - 15 жовтня 1919 р. - 14 арк.
15. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станиславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського. - Станіславів, 1919. - 16 с.
16. Марунчак М. Митрополит А. Шептицький на Заході в 1920-1923 рр. - Вінніпег-Едмонтон: Крайова Рада Українських Організацій за Патріярхат Української Католицької Церкви, 1981. - 47 с.
17. Вістник Станиславівської Єпархії. - Станіславів, 1919. - Ч.1-3. - С.2.
18. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис. - Івано-Франківськ: Плай, 2001. - 164 с.
19. Посланіє пастирське А. Шептицького, Г. Хомишина, Й. Коциловського до Всечесного Духовенства і Вірних. - Перемишль, 1919. - 7 с.
20. Вістник Станиславівської Єпархії. - Станіславів, 1920. - Ч.1-3. - С.3-4.
21. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902-1937) / Ред. А.Кравчук). - Львів, 1997. - 92 с.
22. ДАІФО. - Ф.2. Станіславське воєводське управління м.Станіслав 1921-1939 рр. - Оп.1. - Спр.45. Листування з Міністерством внутрішніх справ і повітовими староствами про запровадження польської мови в службову діяльність, жалоби греко-католицького духовенства на заборону в листуванні української мови, 24 вересня 1921 - 3 липня 1925 р. - 153 арк.
23. Паславський І. Між Сходом і Заходом // Дзвін. - 1990. - №10. - С.100-107.
24. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (Далі - ЦДІАУЛ). - Ф.11. Барвінський Олександр - педагог, історик, громадський і політичний діяч 1847-1927 рр. - Оп.1. - Спр.2665. Хомишин Григорій. Листи до Барвінського Олександра Григоровича (1904-1923 рр.). - 107 арк.
25. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. - Zespol 14. Ministerstwo wyznaw religijnych i oswiecenia publicznego (Далі - ААН. - Z.14. MWROP). - Sygn.454. Sprawy osobowe biskupow. Dzialalnosc polityczna, nominacje, dotacje. Lit. A-C, 1919-1938. - 568 s.
26. ААН. - Z.14. MWROP. - Sygn 928. Raporty wojewodow o antypanstwowej dzialalnosci kleru grecko-katolickiego, 1919-1939. - 644 s.
27. ЦДІАУЛ. - Ф.358. - Оп.3. - Спр.57. Листування з папською нунціатурою у Варшаві і єпископом Хомишиним в справі заключення Конкордату між Польщею і Ватиканом. - 25 арк.

28. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30 рр. XX ст. - К., 1998. - 46 с.
29. Gella J. Ruski miesi. I.XI. - 22.XI. 1918. - Lwyw, 1919. - 232 s.
30. Lukomski S. Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiedzy Stolica Apostolska i Rzeczpospolita Polska. - Lomza, 1934. - 34 s.
31. Великий А.Г., ЧСВВ. 3 літопису Християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. - Т.IX. XX ст. - Рим: Видавництво оо. Василіан, 1977. - 304 с.

Пыльпив И.В.

Национально государственническая идеология в деятельности митрополита Андрея Шептицкого и епископа Григория Хомышына в условиях ЗУНР и межвоенный период

Исследуются отдельные аспекты деятельности митрополита Галицкой Греко-католической митрополии Андрея Шептицкого и епископа Станиславивской епархии Григория Хомышына в развитии украинской национально государственнической идеологии.

Pylypiv I.V.

National-state ideology in the activity of Bishop Andrey Sheptyzkyi and Bishop Grygoriy Homyshyn in the circumstances of ZYNR and between-war period

This article examines certain aspects of activity of bishop of Galizia Greek-Catholic county Andrey Sheptyzkyi and bishop of Ssanislaviv church Grygoriy Homyshyn in the development of Ukrainian national-state ideology.

Отримано 14.04.2011